

De gebouwde omgeving als driedimensionaal geschiedenisboek

De gebouwde omgeving is een tastbare expressie van ontwikkelingen en gebeurtenissen uit het verleden. Naarmate dat verleden langer geleden is en er meer van bewaard bleef, wordt de omgeving gevarieerder. De stad krijgt een historische gelaagdheid. Het is echter niet vanzelfsprekend dat iedere passant of gebruiker die herkent en kan interpreteren. Er zijn nogal wat voorwaarden waaraan de gebouwde omgeving moet voldoen voordat die fungeert als een driedimensionaal geschiedenisboek. En de vraag is of architectuur daar wel het geschikte medium voor is.

Kantelend perspectief

Om de historische gelaagdheid in de gebouwde omgeving te herkennen en interpreteren is (historische) kennis onontbeerlijk. Daarbij doet zich wel een probleem voor: geschiedenis is zelden eenduidig en eendimensionaal. Dat is omdat de bronnen die onderzoekers ter beschikking staan en gebruiken onze kennis over het verleden in belangrijke mate beïnvloeden. Ook het perspectief waarmee onderzoekers die bronnen interpreteren heeft invloed. Het huidige kantelende perspectief op kolonialisme is daarvan een voorbeeld. Na decennia waarin onderzoek naar en publicaties over kolonialisme een tamelijk marginaal bestaan leidden, staan kolonialisme en met name de negatieve ontwikkelingen en consequenties daarvan nu volop in de belangstelling. Mede dankzij andere bronnen en een andere invalshoek, wordt duidelijk dat de lange tijd dominante lezing over kolonialisme op tal van punten discutabel is en noopt tot een vergaande herzieningen.

De actuele kijk is vanwege het leed dat mensen in koloniale regimes is aangedaan, aanzienlijk kritischer over de kolonisator dan voorheen. Het en dwingt tot nadenken over de consequenties daarvan in het hier en nu. Een van de kwesties die onderwerp van debat is, is wat we moeten doen met objecten die onder dwang, als geschenk of door aankoop vanuit kolonies in collecties in Europa terecht zijn gekomen. Vragen die daarbij rijzen zijn: hoe beschrijven we die objecten, passen ze eigenlijk nog wel in Europese collecties, en moeten en kunnen ze met of zonder voorbehoud aan voormalige kolonies worden overgedragen?

Kolonialisme en de gebouwde omgeving

De recente inzichten over het koloniale verleden roepen niet zelden intense reacties op. Het is daarom opmerkelijk dat er in Nederland relatief weinig aandacht is voor een van de meest zicht- en tastbare sporen van dat verleden: de gebouwde omgeving. Afgezien van enkele standbeelden van mannen die in ieder geval figuurlijk behoorlijk van hun voetstuk zijn gevallen, zijn de meeste objecten in de openbare ruimte voornamelijk niet of nauwelijks onderwerp van discussie. En hoewel dit stuk geen pleidooi is om die objecten alsnog te besmeuren of vernielen, is de vraag hoe dat komt. Realiseren we ons niet – of onvoldoende – dat wijken, straten en gebouwen niet in een kolonie hoeven te zijn gesitueerd om met het koloniale verleden verbonden te zijn?

Diverse onderzoeken tonen aan dat in Nederland de nodige sporen van het koloniale verleden in de gebouwde omgeving zijn aan te wijzen. Recente wandelgidsen over sporen van het slavernijverleden in Amsterdam, Groningen en Utrecht en publicaties over het koloniale verleden van Rotterdam illustreren dat. Wat die publicaties echter ook ondubbelzinnig duidelijk maken, is dat de vigerende historische beschrijving en analyse van de gebouwde omgeving niet volstaat om die sporen aan het licht te brengen. Er is daarom meer en ander onderzoek nodig om ook het koloniale aspect van onze geschiedenis in de gebouwde omgeving te herkennen en duiden.

Sporen van kolonialisme in Rotterdam

Het centrum van Rotterdam is een goed voorbeeld van hoe dat werkt en wat het oplevert. Daar zijn namelijk, ondanks de afwezigheid van contemporaine artefacten uit het koloniale verleden, allereerst verwijzingen naar en relaties met dat verleden te vinden. Denk bijvoorbeeld Blaak House en het daaraan belendende pand op Blaak 28. Andere voorbeelden zijn het pand op Coolsingel 119 waarin Boekhandel Donner en Forum Rotterdam gevestigd zijn en de voormalige Shell-toren met benzinepomp op Hofplein 19. Het zijn gebouwen die, vanwege de koloniale zakelijke belangen en connecties van hun opdrachtgevers in historisch opzicht aanzienlijk minder neutraal zijn dan hun naoorlogse architectuur en locatie doet vermoeden.

Boerengat in Rotterdam rond 1790 getekend door Gerrit Groenewegen: links de VOC-werf en rechts 's Landswerf op de voorgrond (Stadsarchief Rotterdam, inv.nr RI-1500)

En wat te denken van gebouw De Admiraal aan de Admiraliteitskade? De naam van het gebouw uit 2002 refereert ondubbelzinnig aan zeevaart. En juist vanwege die zeevaart in relatie tot de kolonies valt er veel over het bouwwerk te zeggen. Zo voerde de Admiraliteit in de zeventiende en achttiende eeuw het bewind over zeezaken van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Een mandaat waardoor de Admiraliteit niet alleen verantwoordelijk was voor de bouw, de uitrusting en de bemanning van oorlogsschepen, maar ook voor de begeleiding van handelsschepen en het innen van in- en uitvoerrechten op handelswaar, inclusief die uit de kolonies. Vanaf het midden van de zeventiende eeuw tot het bombardement van 1940 stond op de hoek Oostplein-Nieuwe Havenstraat het sobere maar kloeke Admiraliteitsmagazijn. De restanten van dat gebouw zijn in de jaren 1980 als decoratie aangebracht bij een ingang van metro Oostplein.

De Admiraal zelf staat op de locatie waar in de achttiende eeuw de werf van de Verenigde Oostindische Compagnie lag. En dan is er nog het hoofdkantoor van Aon Nederland in De Admiraal. Een verzekeringsmaatschappij waarvan de basis werd gelegd door de familie Hudig, een Rotterdamse dynastie die de koloniale inspanningen van talloze bedrijven op grote schaal faciliteerde en daar financieel haar voordeel mee deed.

Verhalen vertellen

De voorbeelden in Rotterdam laten zien dat het koloniale verleden een integraal onderdeel is van de ruimtelijke gelaagdheid van de stad. Een gelaagdheid die vraagt om een inclusievere houding van de architectuur- en cultuurhistorici die historische ontwikkelingen traceren en in kaart brengen. Dat het resultaat van die houding geregeld zal schuren is evident, maar mag niet (nog langer) betekenen dat koloniale connecties niet onderzocht en verteld worden. Omdat, zoals Peggy Wijntuin die in 2018 het onderzoek naar sporen van het koloniale verleden van Rotterdam initieerde, opmerkte, die kennis een belangrijke voorwaarde is voor wederzijds begrip en de realisatie van een inclusieve maatschappij.

Wat de voorbeelden en dit pleidooi niet expliciteren, is of en hoe architecten, stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten een koloniale connectie in hun ontwerpen zouden moeten of kunnen verwerken. De reden daarvoor is dat het koloniale verleden vrijwel nooit het volledige verhaal van een gebouw of plek is. Aangezien onze kennis van het verleden verandert, is een gebouw of plek mijns inziens daarom niet het geschikte medium voor het delen van willekeurig welk historisch verhaal. Omdat de gebouwde omgeving die letterlijk een historisch verhaal vertelt door het voortdurend kantelende historische perspectief ofwel gedateerd ofwel eenzijdig maar na enige tijd vrijwel altijd problematisch wordt.

Het historische verhaal willen vertellen in baksteen, beton, staal en hout is geforceerd. Het is bovendien onnodig omdat architectuur- en cultuurhistorici dat verhaal aanzienlijk nauwkeuriger en genuanceerder kunnen en zullen vertellen. Dat is enerzijds een kwestie van 'schoenmaker blijf bij je leest' maar tegelijkertijd ook een kwestie van erkennen dat beide disciplines complementaire aan elkaar zijn en elkaar wat dat betreft vaker zouden kunnen – en moeten – opzoeken en versterken.

Pauline K.M. van Roosmalen

[de Architect](#) (11-10-2022)